

Губський С.І.
**СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ АРМІЇ УНР ПЕРІОДУ ДИРЕКТОРІЇ:
ДО ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ**

В сучасних умовах розбудови Української держави вивчення процесу державотворення та збройної боротьби Директорії УНР, її урядів та армії (листопад 1918 – листопад 1920 рр.) на українській території за вкрай несприятливих внутрішньо- та зовнішньополітичних умов української революції 1917–1921 рр. має велике практичне значення для сьогодення, оскільки цей досвід може стати у нагоді при визначенні стратегії та тактики державного будівництва та зміцненні обороноздатності держави. Аналіз колізій сучасного державотворення в Україні свідчить, що багато нинішніх проблем значною мірою ідентичні проблемам доби Директорії УНР, виключаючи, звичайно, збройну боротьбу, яка точилася в той час.

Період національно-демократичної революції 1917–1921 рр. належав до одного з доленосних етапів боротьби небайдужих представників українського народу за створення власної держави, який хоча й закінчився поразкою, але залишилась в новітній історії України як подія, після якої все життя українського народу вже ніколи не поверталось до попереднього стану.

У радянській історіографії цей етап української історії був малодосліджений. Об'єктивних наукових досліджень, присвячених українській революції не було. Ще в другій половині 80-х рр. дослідження цієї тематики велось в руслі «Великої Жовтневої соціалістичної революції», в яких подіям в Україні відводилася другорядна роль щодо вирішальних змін в Петрограді й Москві, а головними дійовими особами в революції завжди були більшовики. В той же час українські вчені та громадсько-політичні діячі, що перебували в еміграції на Заході, намагалися об'єктивно донести до світової громадськості інформацію про події в Україні 1917–1921 рр.

Доба Директорії УНР або другої УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.), була третім етапом української революції початку ХХ ст., після поразки якої українські політичні та військові структури були змушені емігрувати за межі України.

Як відомо, військо є одним з атрибутів державності, тому інтерес дослідників до українського війська того періоду був, є і буде залишатися достатньо значним. Відтворення справжньої мозаїки громадського, політичного, економічного життя України доби Директорії без належної уваги до української армії буде дуже збідненим. Армія для української державності відігравала на той час одну з вирішальних ролей. Хоча, як справедливо зауважує дослідник того періоду В.М. Яблонський, «за умов майже повної зовнішньої ізоляції та громадянської війни в країні суто військовими засобами зберегти українську державність було неможливо, а військова політика, яка насамперед виходила із політичної невизначеності керівництва УНР стосовно радянської Росії, Добровольчої російської армії ген. А. Денікіна, Польщі мала суперечливий характер» [22, с. 16].

Підходячи безпосередньо до проблем історіографічних досліджень формування Армії УНР доби Директорії можемо констатувати, що останнім часом з'явилося чимало цікавих праць присвячених цій проблематиці.

З сучасних відомих вчених, які займаються історіографічним дослідженням революції 1917–1921 рр., включаючи аспект формування та діяльності української армії, варто назвати В.Ф. Солдатенка, В.Ф. Верстюка, В.П. Капелюшного, С.Х. Литвина, Л.О. Радченко, Ю.Ю. Каліберду, М.В. Стопчака.

На нашу думку, одним із вагоміших внесків в історіографічну розробку питань української революції є фундаментальні праці відомого історика В.Ф. Солдатенка [14, 15, 17]. На основі праць ідеологів тогочасного українського визвольного руху,

документів політичних партій і організацій, матеріалів періодичної преси вчений вперше в історіографії здійснив спробу комплексно проаналізувати концепцію української революції, дати їй виважену оцінку. Основні події революційних перетворень досліджуються автором у хронологічних рамках 1917–1920 рр. та через призму творчого спадку політичних діячів, а згодом і авторів досліджень з історії української революції – М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, Д. Дорошенка, П. Христюка, М. Шаповала, І. Мазепи. В. Солдатенко переконаний, що саме ці політичні діячі й талановиті вчені зробили найвагомий внесок до історіографії проблеми [16, с. 14–66].

В.П. Капелюшний у своєму ґрунтовному дослідженні зазначає, що за роки незалежності історіографічна ситуація в Україні докорінно змінилася. Для дослідження подій 1917–1921 рр. домінуючою стала парадигма Української революції, яка трактується як процес модерного українського державотворення, метафорично відповідного княжій та козацькій державності [5].

Висвітленню діяльності С. Петлюри у національно-визвольній боротьбі українського народу, зокрема як організатора і керівника армії, Головного Отамана військ УНР, а пізніше і Голови Директорії присвячено наукові дослідження та дисертацію С.Х. Литвина, яка є першим комплексним узагальненням сучасної історіографічної та джерельної бази, що охоплює усі сфери життя С. Петлюри, на відміну від праць попередників, які висвітлюють цю проблему фрагментарно. Історик доводить, що С. Петлюра, ставши символом української державності, виявився, з-поміж сучасників, найбільш послідовним, самовідданим її творцем і оборонцем і під час збройної боротьби в Україні, і в 20-х роках на еміграції [8, 9].

Серед історіографічних досліджень української революції 1917 – 1920 рр. привертає нашу увагу і праця Ю.Ю. Каліберди, в якій на основі аналізу військової мемуаристики висвітлюється військове будівництво періоду Директорії УНР. Автор зазначає, що: «Головна цінність мемуарів полягає в тому, що вони як жодне інше історичне джерело передають емоційні настрої і особисті враження українських вояків при описі процесів українського військового руху...протягом всього періоду українських національно-визвольних змагань» [9, с. 14].

Дослідниця Л.О. Радченко в своїх роботах, хоча й частково, але теж розглядала організацію українських збройних сил та їх боротьбу з ворогами української державності [11]. Науковець М.В. Стопчак, розглядаючи і історичну літературу, і праці сучасних українських вчених констатує, що «...починаючи повстання проти гетьмана, Директорія не мала ані чіткого плану у сфері військового будівництва, ані розробленої воєнної доктрини. Армія УНР, яка тривалий час будувалась за «законами революційної доби», а не на фаховій основі, не уникнула впливу партійно-політичного доктринерства, що негативно позначилось на її загальному становищі і спричинилося до низки поразок на фронтах. У вітчизняній українській історіографії лише започатковано ґрунтовне дослідження цієї проблеми» [18, с. 41–42].

У своїй дисертаційній роботі, присвяченій історіографії утворення і діяльності Директорії УНР М.В. Стопчак зазначає, що нечисленні праці з неї лише окреслюють загальну схему реформування українських збройних сил. Для деталізації цієї схеми, наповнення її змістовним матеріалом, ґрунтовними висновками існує потреба в подальшій розробці низки мало розроблених проблем, а саме: розбудова національних морських сил, створення військового судочинства, діяльність військових спецслужб, форми і методи діяльності військових аташе тощо» [19, с. 27].

Відома українська дослідниця революційних подій 1917–1920 рр. О.Й. Щусь, аналізуючи на основі документальних джерел, зокрема архівних матеріалів, будівництво Армії УНР після перемоги над гетьманом П. Скоропадським справедливо зауважує, що:

«... перетворити ці розрізнені загони на боєздатні військові сили завадила відсутність глибокого усвідомлення українським народом необхідності національно-державного будівництва, відсутність національної єдності суспільства в Україні, розпорошеного за політичними уподобаннями і соціальними прагненнями, відсутність єдності в таборі українських політичних партій, що призвело до серйозних прорахунків у внутрішній і зовнішній політиці УНР» [21, с. 201]. Взагалі кінець 1990-х років – початок ХХІ ст. став періодом суттєвої активізації вивчення державотворчих процесів доби Директорії.

З залученням нових архівних матеріалів в них хронологічно вивчається бойовий шлях українських армій УНР та ЗУНР, аналізуються причини перемог і невдач українських вояків, вироблені практичні рекомендації з урахуванням набутого позитивного досвіду для розбудови сучасних Збройних Сил України.

Зокрема в дослідженні О.А. Мацагора зазначається, що період Директорії УНР виділяється динамічними процесами створення і протистояння широкого спектру українських політичних сил, які були виразниками різних державотворчих концепцій і принципів формування армії. Соціалістичні партії, представники яких склали ядро Директорії, стояли на позиціях відстоювання соціалістичної республіки і прагнули створити регулярне військо суто на національній основі. За тодішніх умов надто впливовим був політичний фактор. Характерним для діяльності багатьох керівників українських політичних партій було те, що вони намагалися використати українські військові формування для досягнення влади, що призводило до дестабілізації політичної ситуації в країні. Аналіз подій 1917–1920 рр. в Україні свідчить, що лише консолідація всіх політичних сил навколо ідеї державності, створення та функціонування регулярних боєздатних збройних сил є запорукою розбудови незалежної держави. Турбуватися про національне військо повинні як державні органи, так і суспільство в цілому [10, с. 3–5].

Різні аспекти військового будівництва в УНР періоду Директорії досліджує В.В. Задунайський. Автор аналізує заходи командування військ УНР по зміцненню військової дисципліни і правопорядку у військах, організації бойової підготовки у частинах і підрозділах, вихованню вояків, зупиняється на діяльності органів військового управління, робить порівняння щодо якості всієї військово-організаційної діяльності в УНР у 1919–1920 рр. [3].

Розглядаючи наукові праці про українську армію 1918–1920 рр., варто виділити і колективні дослідження, присвячені українській революції поч. ХХ ст.

Так, О. Уткін, В. Бережинський, В. Горелов, В. Гриневиц, О. Реєнт, О. Павленко, досліджуючи процес військового будівництва України в ХХ ст., в своїй книзі відвели поважне місце військовій проблематиці 1917–1920 рр., зокрема Армії УНР періоду Директорії, організації, озброєнню та військовому мистецтву українських збройних формувань. Також мова йде про заходи уряду УНР та командування української армії щодо зміцнення боєздатності військ, боротьби з погромами, діяльність військових судів. Автори не обійшли увагою діяльність військової інспектури, дали їй позитивну оцінку [1, с. 66–71, 87–95].

Враховуючи обмежений обсяг даної статті, ми не будемо детально зупинятися на аналізі праць О.Д. Левченка [7], О.Ш. Чіхрадзе [20], М.А. Ковальчука [6], П.М. Слюсаренка [13], О.М. Демчучена [2], В.В. Ромащенко [12], в яких автори відтворюють бойовий шлях українських армій кінця 1918–1920-х рр. і показують роль збройних сил як державотворчого чинника в національно-визвольних змаганнях цього періоду.

Отже, аналізуючи проблеми історіографічних досліджень формування, бойових дій Армії УНР та національно-культурної праці в армійському середовищі того часу і враховуючи все зроблене сучасними науковцями в дослідженнях української військової

тематики 1917–1921 рр., можна зробити висновок, що одним із першочергових завдань в роки революції постало питання відродження і захисту Української державності. Збройні сили в тій ситуації відіграли чи не ключову роль, продемонструвавши, що лише за умов належного до них ставлення з боку владних інституцій вони перетворюються на надійного гаранта існування і подальшої розбудови держави. Приклади державотворчої діяльності урядів Центральної Ради, гетьманату, Директорії УНР, ЗУНР і місця та ролі в ній військового чинника надають можливість керівництву сучасної України уникнути вірогідних помилок у забезпеченні національної безпеки держави.

1. Військове будівництво в Україні у XX столітті: історичний нарис, події, портрети / за заг. ред. О.І. Кузьмука. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
2. Демчучен, О.М. Формування Збройних Сил Української Народної Республіки доби Директорії: автореф. дис. ... канд. іст. наук / О.М. Демчучен. – К., 2009. – 20 с.
3. Задунайський, В.В. Збройні сили УНР (1917–1920 рр.): дис. ... канд. іст. наук / В.В. Задунайський. – Донецьк, 1995. – 224 с.
4. Калі берда, Ю.Ю. Військова мемуаристика як джерело вивчення історії українських військових формувань 1917–1921 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ю.Ю. Каліберда. – К., 2003. – 19 с.
5. Капелюшний, В.П. Здобута і втрачена незалежність: Історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) / В.П. Капелюшний. – К.: Олан, 2003. – 608 с.
6. Ковальчук, М.А. Війна Української Народної Республіки зі Збройними Силами Півдня Росії (осінь 1919 р.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / М.А. Ковальчук. – К., 2005. – 19 с.
7. Шевченко, О.Д. Бойова діяльність армії Української Народної Республіки (листопад 1918 – липень 1919 р.): дис. ... канд. іст. наук / О.Д. Левченко. – К., 2002. – 198 с.
8. Литвин, С.Х. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана / С.Х. Литвин. – К.: Видавництво ім. О. Теліги, 2001. – 638 с.
9. Литвин, С.Х. Симон Петлюра у національно-визвольній боротьбі українського народу (1917–1926). Історіографічний та джерелознавчий аспекти: дис. ... д-ра іст. наук / С.Х. Литвин. – К., 2000. – 448 с.
10. Мацагор, О.А. Програмові засади та діяльність українських політичних партій у сфері військового будівництва (березень 1917–1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / О.А. Мацагор. – К., 2002. – 14 с.
11. Радченко, Л.О. Національно-демократична революція в Україні 1917–1920 років у новітній вітчизняній літературі: дис. ... канд. іст. наук / Л.О. Радченко. – Харків, 1996. – 168с.
12. Ромащенко, В.В. Українські збройні сили як державотворчий чинник у національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / В.В. Ромащенко. – Черкаси, 2011. – 20 с.
13. Слісаренко, П.М. Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / П.М. Слюсаренко. – К., 2006. – 20 с.
14. Солдатенков, В.Ф. Новітні видання і дослідження з історії Української революції 1917–1920 рр. / В.Ф. Солдатенко // Актуальні проблеми вітчизняної історії XX ст. – Т. 1. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2004. – С. 237–305.
15. Солдатенков, В.Ф. Новітні тенденції й актуальні проблеми історіографічного освоєння процесів революційної доби 1917–1920 рр. в Україні / В.Ф. Солдатенко // Україна в революційних процесах перших десятиліть XX ст. Міжнародна наукова конф., 20–21 листопада 2007 р. – К.: ШІЕНД, 2007. – С. 5–24.
16. Солдатенков, В.Ф. Українська революція. Історичний нарис / В.Ф. Солдатенко. – К., 1999. – 975 с.
17. Солдатенков, В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.) / В.Ф. Солдатенко. – К., 1999. – 507 с.
18. Срібняк, І. Симон Петлюра на чолі держави та війська: До питання про польсько-українські взаємини 1919-1920 рр. / І. Срібняк // Симон Петлюра та українська національна революція: зб. праць Другого конкурсу петлюрознавців України. – К.: Рада, 1995. – С. 137–164.
19. Стопчак, М. Основні етапи військового будівництва за доби Директорії УНР (до історіографії проблеми) / М. Стопчак // Історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 30–43.
20. Стопчак, М.В. Утворення та діяльність Директорії Української Народної Республіки (1918–1920 рр.): історіографія проблеми: автореф. дис. ... д-ра іст. наук / М.В. Стопчак. – К., 2011. – 40 с.
21. Чіхрадзе, О.Ш. Друга українсько-більшовицька війна (листопад 1918 – грудень 1919 р.): дис. ... канд. іст. наук / О.Ш. Чіхрадзе. – Львів, 2003. – 223 с.

22. Щусь, О.Й. Будівництво збройних сил УНР наприкінці 1918 – на початку 1919 років / О.Й. Щусь // Проблеми вивчення історії української революції 1917–1921 рр. Вип. 2 / НАН України, Інститут історії України; ред. кол.: В.Ф. Верстюк (відп. ред.) та ін. – К., 2007. – С. 191–202.
23. Яблонський, В.М. Директорія УНР: формування засад української державності в 1918–1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук / В.М. Яблонський. – К., 1998. – 18 с.

Репозиторий ВГУ